

TEISINIS AIŠKINIMAS KAIP TEISĖS ATPAŽINIMAS ĮSTATYMŲ TEKSTUOSE

Alfonsas Vaišvila *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 97
Elektroninis paštas tfk@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. gegužės 22 d., parengta spausdinti 2006 m. birželio 30 d.

Santrauka. Straipsnyje aptariamas teisės normų aiškinimas kaip teismų teisėkūros idėjinis, loginis pagrindas. Objektivaus norminio teksto aiškinimo galimybės pirmiausia siejamos su nepozityvistine teisės samprata, kuri kartu laikoma ir teisininkų tarpusavio susikalbėjimo, aiškinant teisinius aktus, pagrindu. Pats teisinis aiškinimas apibrėžiamas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. Teisinėje valstybėje faktiškai taikomi ne įstatymai, o teisė, turinti įstatymų išraišką. Tuo grindžiamas norminių tekstų loginės prasmės prioritetas. Teisinio personalizmo požiūriu kritiškai vertinami kai kurie Lietuvos teismo aiškinimo praktikos atvejai, priskiriantys teisei ne tik teisingumą, bet ir gailėstingumą. Konstitucinio Teismo bandymas aiškinimu sukurti konstitucinę sankciją, suspenduojančią apkaltos būdu nušalinto nuo pareigų asmens dalinį politinį teisnumą iki gyvos galvos, sankcijos taikymas jos sukūrimo metu, valstybės atsakomybė už antikonstituciniu įstatymu padarytą žalą piliečių teisėms siejama su tuo, kaip suprantama teisinio aiškinimo kompetencija: aiškinimu teisės norma interpretuojamame tekste atrandama arba naujai sukuriamą.

Pagrindinės sąvokos: teisinis aiškinimas, objektyvus teisės normų aiškinimas, teisės samprata.

ĮVADAS

Teismų teisėkūra – naujasis laiko ženklas. Lietuvos teisinėje sistemoje ir doktrinoje ryškėja kokybiškai nauji poslinkiai, iš kurių bene ryškiausias – besiformuojanti teismų teisėkūra. Teismai vis drąsiau persiorientuoja nuo daugiau ar mažiau pasyvaus įstatymo raidės taikymo prie įstatymo loginės prasmės, bendrųjų teisės principų ar net „konstitucijos dvasios“ taikymo, teisės normų aiškinimu neretai sukurdami naują elgesio taisyklę. Tai ypač akivaizdu pastarųjų metų Konstitucinio Teismo nutarimuose. Pabrėžiama „Konstitucijos (...) kūrybiško interpretavimo būtinybė“. Išplėstiniu aiškinimu kuriama Konstitucija vadinama „gyvąja Konstitucija“ ir t. t. [1]. Kai kurie „realistinio teisės aiškinimo“ šalininkai šia linkme eina taip toli, kad tikroju įstatymų leidėju laiko ne norminio teksto kūrėją, o jo aiškintoją (Michel Troper) [2].

Tai ženklas, kad praktiškai įveikiamas ilgai trukusio normatyvizmo ir etatizmo absoliutinimas teismų

praktikoje. Normatyvizmas, tapatinęs teisę su įstatymu, ginčijo teismo teisę kurti naujas teisės normas ir darė teismą daugiau ar mažiau pasyviu įstatymo raidės taikytoju. Tuo normatyvizmas buvo konceptualiai nuoseklus: jei nėra teisės, o yra tik įstatymas, tai įstatymas gali egzistuoti tik kaip tekstinė prasmė, kuri ir yra tikroji įstatymo prasmė. Todėl įstatymo aiškinimas turi prasidėti ir baigtis normos tekstinės prasmės atskleidimu – neaiškiais (nevienareikšmiškais) terminais suformuluotos elgesio taisyklės performulavimu į aiškesnius. Kas tiesiai nepasakyta įstatyme, to jame nėra ir negali būti. Neatsitiktinai vyravo principas „leistina tik tas, kas tiesiai leista įstatymo tekstu“. Tai gerai derėjo ir su etatistine normatyvizmo nuostata: teisės kūrimas – išimtinė įstatymų leidėjo prerogatyva. Teismas – tik įstatymų taikytojas, o ne jų kūrėjas ar jų kūrimo užbaigėjas.

Teismų teisėkūra – tai praktinis teisės, o ne įstatymo viršenybės pripažinimas, pripažinimas, kad įstatymas jau nėra teisės „šaltinis“, kad jis nekuria teisės, o tik ją išreiškia, objektyvizuoja, formuluoja atsižvelgdamas į reguliuojamų socialinių santykių specifiką ir teisinio reguliavimo tikslus. Įstatymas – tai tik teisės išraiškos forma, būdas. Jei jo formuluotės neišreiškia teisės kaip teisingumo, tai jis nėra adekvati teisės išraiškos forma ir

* Socialiniai mokslai, teisė, habilituotas daktaras. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros profesorius.

dėl to nelaikomas įstatymu nuo tos dienos, kai įsigalėjusiu Konstitucinio Teismo nutarimu pripažįstamas jo neadekvatumas teisei (priešingumas Konstitucijai)¹. Todėl Teismas kiekvienu atveju sprendžia, ar ta forma (tekstinė prasmė), kurią įstatymų leidėjas šioje reguliavimo situacijoje suteikė teisei, adekvačiai ją išreiškia.

Prielaidos, paskatinusios formuoti teismų teisėkūrai. Galima nurodyti teorines (konceptualias) ir normines šios tendencijos legalizavimo prielaidas.

Iš teorinių (konceptualių) prielaidų pirmiausia paminėtina nepozityvistinė teisės samprata ir jos principinė išvada: teisė yra fundamentalesnė vertybė negu įstatymas ir ji ne visada sutampa su įstatymu. Iš šios sampratos išplaukiantis teisės viršenybės principas faktiškai įpareigoja teismus taikyti ne įstatymą, o teisę. Tai yra pripažinęs ir Konstitucinis Teismas: „visos valstybės institucijos turi remtis teise ir paklusti teisei“ [3] (nors pats Konstitucinis Teismas niekur nėra išaiškinęs, kaip jis supranta tą teisę, kuria ragina vadovautis).

Vadinasi, teisės viršenybės (viešpatavimo) sąlygomis aiškinti taikomus įstatymus – tai spręsti klausimą, ar įstatymai atitinka teisę: atpažinti, kaip adekvačiai šis konkretus įstatymas (norminis tekstas) išreiškia, formuoja konkrečios situacijos atžvilgiu bendruosius teisės reikalavimus, kuriuos taikyti kiekvienu atveju įpareigoja teisės viršenybės (teisinės valstybės) principas.

Tai patikslina teisinio aiškinimo objektą ir jo prioritetus: iškėlus į pirmą vietą teisę, į pirmą vietą reikia iškelti ir loginę (teisinę) taikomo įstatymo prasmę. Tada tam tikru mastu išplėstai gali būti aiškinamas net ir kategoriškai suformuluotas Konstitucijos 109 straipsnio 3 dalies tekstas: „*teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo*“. „*Klausyti įstatymo*“ šiame kontekste jau reikštų spręsti, kaip taikomame įstatyme yra įkūnyti teisės reikalavimai, nes įstatymu, kaip sakyta, dabar laikomas ne bet kuris įstatymas, o tik formuluojantis teisei (Konstitucijai) nepriešingą elgesio taisyklę (teisinis įstatymas). Konstitucinis Teismas yra institucinis viso to garantas.

Norminės arba juridinės prielaidos. Teismų teisėkūrą tam tikru mastu legalizuoja ir kai kurie naujieji Lietuvos įstatymai: Civilinis kodeksas, kurio I skyrius suteikia teismams teisę teisinio reguliavimo spragų atvejais taikyti *bendruosius teisės principus* (1.8 str. 2 d.), o aiškinant įstatymus ir juos taikant įpareigoja „*vadovautis teisingumo, protingumo, sąžiningumo principais*“ (1.5 str. 4 d.), trumpiau sakant, vadovautis teise. Teisės aktų aiškinimo srityje tai irgi reiškia netiesioginį įpareigojimą teikti prioritetą loginei taikomų įstatymų tekstų prasmei, t. y. įstatymų teksto aiškinimas turi baigtis jame išdėstytų teisės reikalavimų atpažinimu ir jų taikymu, nes įstatymas teisinėje valstybėje, kaip sakyta, tik skelbia teisę, konkretina jos išraišką.

¹ Konstitucija šiuo atveju formaliai postuluojama kaip teisės sinonimas arba bent į teisę imperatyviai orientuojantis dokumentas, nors tarp teisės ir konstitucijos nėra lygybės ženklų: teisė yra fundamentalesnė vertybė, nes ne teisė taikosi prie konstitucijos, o konstitucija – prie teisės. Konstitucijos keičiasi, keičiantis teisės sampratoms.

Šia linkme teismus orientuoja ir Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalies suteikta teismams teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą kiekvienu atveju, kai iškyla abejonė dėl taikomo įstatymo konstitucingumo, o tiksliau – dėl jo atitikties teisei; taip pat ir konstitucinė nuostata: *negalioja joks įstatymas, priešingas Konstitucijai* (7 str. 1 d.). Tai reiškia, kad teisėjas kiekvieną kartą, taikydamas bet kurį įstatymą, yra Konstitucijos įpareigotas mąstyti, ar šis įstatymas ar konkretus jo straipsnis neprieštarauja teisei (Konstitucijai). Tai dar vienas įrodymas, kad teismams faktiškai yra įpareigoti taikyti ne įstatymus, o teisę, turinčią įstatymo pavidalą.

Teismų teisėkūros vidinio prieštaravimo suvokimas. Stebint teisinių tekstų aiškinimo pagrindu besiformuojančią teismų teisėkūrą natūraliai kyla klausimas: kurlink ji juda – žmogaus teisių apsaugos didinimo ar naujų grėsmių toms pačioms teisėms kėlimo linkme? Į šį klausimą nėra vienareikšmiško atsakymo, nes kiekviena žmogaus akcija, taip pat ir teismų teisėkūra yra prieštaringa: teigiamybės, jei tik jomis neatsargiai, ne kvalifikuotai naudojamosi, virsta priešybėmis. Grėsmės žmogaus teisėms, iki tol kilusios iš įstatymų leidėjo, dabar gali kilti ir iš savitai įstatymus aiškinančio teismo. Tokia grėsmė realiai egzistuoja, kol nėra Lietuvos sąlygomis išplėtos teisės normų aiškinimo teorijos ir reglamentacijos, kol teismams nėra aiškiai pasakę savo nuomonės arba apsisprendę, kokia teisės samprata jie pasirenge vadovautis aiškindami norminius tekstus. Prezidento apkaltos byla, su ja susiję Konstitucinio Teismo nutarimai, pripažinę Prezidentą pažeidus Konstituciją, sulaužius priesaiką, ir po jų sekę bendrosios kompetencijos teismų nuosprendžiai, toje pačioje byloje išteisinę Prezidentą, šį nuogaštavimą patvirtina.

Todėl siekis bent konceptualiai valdyti teismų teisėkūrą suponuoja du pagrindinius klausimus: 1) kuo turi remtis teisinių tekstų aiškinimas, kad jo išvados turėtų intersubjektinę reikšmę, būtų suprantamos bent teisinį išsilavinimą turintiems specialistams, prisidėtų prie visuomenės teisinės sąmonės, grindžiamos vienodu teisės supratimu, formavimo ir 2) kokios yra bent statistinės teisės normų aiškinimo ribos, kad būtų galima skirti konceptualiai būtina išplėstinį aiškinimą nuo piktnaudžiavimo aiškinimu, kad teismas nepažeistų konstitucinio valdžių padalijimo principo (neperimtų parlamento kompetencijos) ir taip nevirstų nauja nekontroliuojama grėsme žmogaus teisėms. Žodžiu, kad vieno kraštutinumo įveikimas nevirstų nauju kraštutiniu (pasyvus tekstinės prasmės taikymas – pernelyg plačiu norminių tekstų aiškinimu). Šie ir kiti klausimai vis dažniau ir Lietuvoje tampa mokslinių tyrimų objektu [4].

Ar teisinis tekstas gali būti aiškinamas objektyviai? Teismų teisėkūra, kildama iš teisinio teksto aiškinimo, jį atitinkamai sureikšmina ir dėl to suponuoja jo kokybės klausimą, kuris formuluojamas kaip aiškinimo objektyvumo klausimas. Teisės teorijoje nėra viena-reikšmiško atsakymo į jį. Diskusijos dalyviai yra susiskirstę į „subjektyvistus“ ir „objektyvistus“. Vokiečių teisininkai – „objektyvistai“ (K. Larenz, C.W. Canaris ir

kt.) mano, kad teisinis aiškinimas turi siekti rezultatų, nepriklausomų nuo interpretuotojo psichologijos, norų, individualios patirties, politinės valios, t. y. siekti tiesos ir teisingumo [5], kiti autoriai (jų dauguma) tai kritikuoja ir mano, kad teisinis aiškinimas yra žmonių veikla, be to, susijusi su interpretuotojo kvalifikacijos individualumu, asmenine patirtimi, vertinimais ir dėl to negali būti objektyvi [6].

Šiame ribotos apimties straipsnyje nėra galimybių plačiau aptarti šios diskusijos, jos metodologinių pagrindų arba kritiškai įvertinti diskutuojančių šalių argumentus. Tenka apsiriboti tik kai kuriomis metodologinio pobūdžio pastabomis, galinčiomis sustiprinti argumentus tų autorių, kurie vis dėlto mano, kad teisės normų aiškinimas nėra vien tik subjektyvios valios reiškimosi sritis, nes pati teisė yra ne tik subjektyvios, bet ir objektyvios realybės (gamtos ir žmogaus išlikimo būtinybės determinuotų interesų) vienovė.

Kad diskusija dėl teisinio aiškinimo objektyvumo būtų vienareikšmiška, pirmiausia svarbu bent bendrais požymiais susitarti, ką laikysime „objektyviu aiškinimu“, nes objektyvumas teisėje turi šiek tiek kitokią prasmę negu filosofijoje. Filosofijoje „objektyvu“ yra visa tai, kas atsiranda ir egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus valios. Teisėje taip suprasti objektyvumą būtų iš viso neįmanoma, nes pati teisė, kaip žinoma, yra žmonių kūrinys (interesų ir valios integralumo išraiška), todėl filosofškai gali būti traktuojama tik kaip subjektyvi realybė. Bet teisė yra ne bet koks žmogaus kūrinys, o objektyviai egzistuojančių interesų išreiškimas specialaus elgesio taisykle. Egzistencinių žmogaus interesų objektyvumas pasireiškia jų būtinumu: žmonės negali atšaukti savo pagrindinių egzistencinių interesų, jais nesivadovauti (priešingu atveju neišliktų ir negalėtų plėtotis kaip asmenybės) ir kartu negali įgyvendinti savo interesų ignoruodami kitų visuomenės narių interesus, ypač demokratinėje visuomenėje, kur kiekvienas jos narys ryžtingai gina savo teises (interesus) naudodamasis tomis pačiomis teisinėmis institucijomis, ta pačia konstitucija ir tais pačiais įstatymais. Pripažinimas visų visuomenės narių teisės subjektais įpareigoja vienodai traktuoti kiekvieno visuomenės nario teisėtus interesus, juos ginti vienodo veiksmingumo valstybės priemonėmis, pačią teisę sieti su teisingumu ją apibrėžiant kaip leidimų ir paliepiamų vienovę.

Visa tai formuoja demokratinės teisės objektyvumo turinį – konkrečių įstatymų teisinės vertės nustatymo kriterijų. Jei teisinis aiškinimas yra šio teisės turinio atpažinimas konkrečiuose įstatymų tekstuose, tai jis negali būti pernelyg „kūrybiškas“.

Teisėkūra nėra teisės aiškinimo specifinė paskirtis. Mūsų konstitucionalistai, norėdami pateisinti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo didelį aktyvumą aiškinant teisinius tekstus, pabrėžia teisinio aiškinimo kūrybiškumą, bet nesvarsto to kūrybiškumo ribų klausimo. Būtinybė kūrybiškai aiškinti norminį tekstą nekelia abejonių (be kūrybiškumo joks aiškinimas nėra įmanomas). Klausimas yra kitas – kaip toli gali siekti šis kūrybiškumas (teisėtos kūrybingumo apimties problema), kad juo nebūtų piktnaudžiaujama, nebūtų pernelyg išplečia-

ma jo kompetencija, dėl kurios pats aiškinimas rizikuotų prarasti savo tapatybę ir virstų kita procedūrine kokybe – kontrabandine teisėkūra? Tai reiškia, kad kūrybiškumo aiškinant įstatymų tekstus neturėtų būti per daug, kad tuo „per daug“ nebūtų paneigiama autentiškoji teisinio aiškinimo paskirtis, pats aiškinimas neįsivogtų į įstatymų leidėjo kompetenciją, nesikėsintų į konstitucinių valdžių padalijimo principą. Svarbu pabrėžti, kad teisinio aiškinimo tikslas pirmiausia yra ne kurti naują elgesio taisyklę (teismų kūryba – ne taisyklė, o taisyklės išimtis), o atpažinti teisės reikalavimus konkrečiame įstatymo tekste ir atpažinus juos taikyti.

Jei teismų vykdomas aiškinimas bet kada galėtų virsti savarankiška teisėkūra, tai būtų pažeistas valdžių padalijimo principas ir teismas pasikeltų virš suvereno – tautos ir parlamento arba su juo susilygintų. Teismų teisėkūra tik tiek teisėta, kiek skirta užpildyti teisinio reguliavimo spragas arba pašalinti tokio reguliavimo neapibrėžtumą. Priešingu atveju norminis tekstas būtų vertinamas, jo privalėjimo ribos nutrinamos, prasidėtų sunkiai valdoma teismų savivalė, kuri darytų teismų sprendimus neprognozuojamus, sunkiai pagrindžiamus intersubjektinę reikšmę turinčiais argumentais, formuotų visuomenės teisinėje sąmonėje tam tikrą teisinę sumaištį ir galiausiai kėsintųsi į teisinės tvarkos apibrėžtumą bei žmogaus teisių saugą. Atsiradus per daug „gyvosios teisės“, ji asocijuotųsi su teisės nebuvimu ir institucijų voliuntarizmu.

Objektyvaus aiškinimo tikslas – atpažinti norminiame tekste teisę. Teisinėje valstybėje, kaip sakėme, faktiškai taikomi ne įstatymai, o teisė, kuri negali būti kitaip atpažįstama konkrečių įstatymų tekstuose kaip tik juos aiškinant jų atitikties teisei požiūriu. Teisė, kiek ji „perdirba“ konkrečios visuomenės vyrujančių vertybių sistemą į visuotinai privalomą ir visų asmenų lygiateisiškumą pripažįstančią elgesio taisyklę, yra visus teisinius ir visus kitus teisės subjektus vienodai įpareigojanti. Ji kartu yra ir visų teisės subjektų, taip pat ir teisinių tarpusavio susikalbėjimo pagrindas, vadinasi, yra ir norminių tekstų „objektyvaus“ aiškinimo pagrindas. Ši teisė sukonkretinama visuotinai pripažintais teisės principais, iš kurių paminėtini: visų teisės subjektų lygiateisiškumas, niekas negali būti teisėjas savo paties byloje, įstatymas atgaline data negalioja, išankstinis teisės normų pobūdis ir kt.

Bet jei teisės „nėra“, o įstatymų aiškinimas yra ne teisės, o tik įstatymų leidėjo permanentinės valios atpažinimas konkrečiame įstatyme, tai, suprantama, kad toks įstatymų aiškinimas bus subjektyvus, nes subjektyvus čia yra pats aiškinimo objektas – įstatymų leidėjo valia, kiekvienu atveju galinti būti vis kita – tai priklauso nuo to, kaip keisis jos pusėje stovinčios jėgos persvara ir kaip griežtai įstatymų leidėjas kontroliuos teismus, aiškinančius ir taikančius jo valią.

Aiškinimui nesuteikia objektyvumo ir manymas, kad konstitucinio teismo teisėjus, aiškinant konstitucijos tekstą, varžo tik „pačios interpretuojamos konstitucinės teisės esmė“ ir „konstitucinis teisminis procesas“ [7]. Šis argumentavimas slepia loginės rato klaidos *circulus in demonstrando arba circulus vitiosus* grėsmę: konsti-

tucija aiškina remiantis „konstitucinės teisės esme“, o „konstitucinės teisės esmė“ grindžiama ta pačia konstitucija. A įrodinėjamas remiantis B, o B įrodinėjamas remiantis A. Vengiant šios klaidos būtina išėiti už konstitucijos ribų, t. y. į nepozityvistinę teisės sampratą, kurioje, kaip minėta, yra juridizuotos vyraujančios toje visuomenėje vertybės, kurioms įtvirtinti ir apsaugoti kuriama pati konstitucija ir jomis remiantis aiškina konstitucija. Čia kaip tik yra tas atvejis, kai teisė ir konstitucija nesutampa ir paaiškėja teisės fundamenta- lumo persvara konstitucijos atžvilgiu.

Aiškiai neformuluojant bendros teisės sampratos,² teisėjai-teisininkai neturi bendromis vertybėmis pagrįstos kvalifikacijos, neturi to jungiančio vertybinio prado, kuris suvienodintų, supanašintų kvalifikacijas skirtingų teisėjų, nors ir baigusių tuos pačius teisės fakultetus. Pripažinti subjektyvistinį teisinių tekstų aiškinimą – tai pripažinti, kad nėra teisininkų kvalifikacijos kaip ko nors vientiso, pagrįsto vienodomis konkrečioje visuomenėje vyraujančiomis vertybėmis, arba tos vertybės yra taip neapibrėžtos, kad jų neįmanoma atpažinti konkrečiose bylose, ir todėl yra nepakankamos skirtingiems teisėjams ir skirtingiems teismams vienodai arba bent panašiai aiškinti tuos pačius įstatymų tekstus.

Be teisės sampratos, kaip lemiančios „objektyvų norminio teksto aiškinimą“, galima nurodyti ir kitus veiksnius:

1) *teismų nepriklausomybės principą*, kuris neleidžia išoriniams neteisiniams veiksniams paveikti norminio teksto aiškinimo kryptį ir paties sprendimo turinį;

2) *faktą, kad įstatymų tekstą aiškina ne bet koks subjektas, o teisėjas, t. y. profesionalus teisininkas*, ku-

rio kvalifikacija yra dalykinė prielaida atpažinti norminiame tekste tikruosius teisės reikalavimus ir jų atpažinimą grįsti ne „*man taip atrodo*“, o aukščiau minėta teisės samprata, kuri sudaro vertingiausią ir stabiliausią jo kvalifikacijos dalį ir kuri, kaip minėta, yra visų teisininkų tarpusavio susikalbėjimo, norminio teksto aiškinimų suvienodėjimo, teisminių sprendimų tam tikro prognozavimo pagrindas;

3) *draudimą teisėjauti savo paties byloje*;

4) *faktą, kad teisinis aiškinimas nėra savarankiška akcija, o sudėtinė teisės aktų taikymo dalis*. Šis nesavarankiškumas teisinį aiškinimą, kaip sakėme, pirmiausia orientuoja ne kurti teisę, o ją atpažinti. Tai reiškia, kad teisiniai tekstai aiškinami ne šalia teisingumo vykdymo, o vykdant teisingumą arba konstitucinę teisės aktų teisėtumo kontrolę (konstituciniam teismui taikant konstituciją). Todėl ir taikomų įstatymų teksto galutinis išaiškinimas priklauso ne konkrečiam teisėjui ar konkrečiam teismui, o visai daugiapakopei teismų sistemai, pradedant apylinkės teismu ir baigiant apeliaciniu bei aukščiausiuoju teismu. Vadinasi, bet kuris žemesnio teismo išaiškinimo subjektyvumas gali ir privalo būti patikslinamas, pataisomas aukštesnio teismo. Bet ir čia toks patikslinimas yra galimas tik tuo atveju, jei teisėjų kvalifikacija pagrįsta aiškiai formuluojama teisės samprata, kur teisė siejama su teisingumu, o pačiam teisingumui suteikiama teisių ir pareigų pusiausvyros arba vienovės pavidalas. Tokia teisės (teisingumo) samprata jau gali didesniu ar mažesniu laipsniu garantuoti taikomų įstatymų aiškinimo vienodumą, vadinasi, ir objektyvumą, kuris garantuojamas tik visa daugiapakope teismų sistema. Šiuo požiūriu išsiskiria Konstitucinio Teismo aiškinimas, kuris neturi šios kontrolės institucinių paku- pų ir todėl bent formaliai yra mažiau apsaugotas nuo subjektyvumo, vadinasi, mažiau patikimas, mažiau „objektyvus“ negu bendrosios kompetencijos teismų aiškinimas.

5) *nurodymą, kad teisinio aiškinimo objektas būtų ne bet koks norminis tekstas, o tik tas, kuris konkrečioje byloje bus taikomas*. Tai viena iš galimų klūčių nuvertinti norminį tekstą teisiniu aiškinimu, piktnaudžiauti sisteminiu aiškinimu. Tokiu atveju iškyla neaiškumas nustatant teisinio aiškinimo objektą, nes lieka neaišku, ar Konstitucinis Teismas taiko Konstituciją kaip vientisą įstatymą apskritai (jis tai nuolat pabrėžia), ar konkrečius jos straipsnius, kaip tai jį įpareigoja Konstitucinio Teismo įstatymo 56 straipsnis: surašant Konstitucinio Teismo nutarimą turi būti nurodoma „*Konstitucijos norma, kuria vadovavosi Konstitucinis Teismas, vertindamas akto ar veiksmo atitikimą Konstitucijai*“, arba „*Priimdamas nutarimą Teismas (...) konstatuoja (...), kuria Konstitucijos ar įstatymo norma turi būti remiamasi šioje byloje...*“ (54 str. 1 d.). Tuo tarpu to įstatymo pirmame straipsnyje sakoma: Konstitucinis Teismas sprendžia, „ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai“. O tai legalizuotų Konstitucinio Teismo teisę remtis ne tik konkrečia Konstitucijos norma, bet ir Konstitucija apskritai. Bet jei remiamasi ir „Konstitucija apskritai“, tai galima remtis ir „Konstitucijos dvasia“. Bet tada žymus norminio teksto nuverti-

² *Teisės samprata – pagrindinis norminių tekstų aiškinimo metodas*. Teisės normų aiškinimas visada suponuoja būtinybę aiškiai formuluoti teisės sampratą, kurią teisės viešpatavimo sąlygomis norminio teksto interpretuotojas ir siekia atpažinti, atrasti konkrečių įstatymų tekste, jį (tekstą) legalizuoti teisės vardu, nes žino, kad taip suprantama teise privalėjo vadovautis ir šį įstatymų tekstą formulavęs įstatymų leidėjas. Remdamiesi tokia samprata gali susikalbėti ne tik teisininkai, skirtingos teisinės institucijos, bet ir teisininkai su visuomene. Visuomenės teisinės sąmonės formavimasis irgi įmanomas tik aiškios teisės sampratos pagrindu, nes tik teisės samprata gali būti tas principas, kuris kuria teisinę sąmonę kaip pažūrų sistemą, palaiko jos stabilumą. Jei samprotaujama tik apie „konstitucinius principus“, „teisinės valstybės principą“, bet neformuluojama teisės samprata, kuria interpretuotojas slapta ar viešai vadovaujasi, tai kyla grėsmė, kad ir „konstituciniams principams“, ir „teisinės valstybės principui“ gali būti suteikiama savavališka, subjektyvistinė prasmė, kuri darys išaiškintą normą nesuprantamą kitiems teisininkams bei visuomenėi.

Juk „konstituciniai principai“ ir „teisinės valstybės principai“, kaip sakytą, neturi ir negali turėti savarankiškos vertės, nes yra išvedami ne iš ko kito, o iš tos pačios teisės sampratos ir tik tiek yra legitimiški, kiek gali būti traktuojami kaip teisės principai. O jeigu taip, tai kiekvienoje naujai besikuriančioje teisinėje sistemoje pirmiausia svarbiau diskutuoti ne dėl „konstitucijos principų“, o dėl aiškiai formuluojamos teisės sampratos, nes ji – šaltinis, iš kurio išsirutulioja visos teisinės sąvokos, teisės principai, teisinės institucijos, jų funkcijos, kompetencijos ir praktinių sprendimų vertybinės nuostatos kaip teisininkų, teisininkų ir visuomenės susikalbėjimo pagrindas. Jei šis klausimas apeinamas, tai teisės aktų aiškinimas visada bus daugiau ar mažiau subjektyvistinis, tokiu aiškinimu grindžiami teismų sprendimai nesudarys vientisos sistemos, pagrįstos bendra vertybių sistema ir nuosekliu jos laikymusi. Dėl tokio pagrindo stokos kils daug nesuskalbėjimų ir nesusiūpatimų tarp pačių teisininkų. Dabartinė Lietuvos teismų praktika, manau, daugeliu atvejų tai patvirtina ir paaiškina.

nymas teisiniu aiškinimu neišvengiamas. Tačiau tarp Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio ir 56 straipsnio yra ne normų kolizija, o konkurencija (56 str. sukonkretina, ką reiškia frazė „Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymas ir kiti Seimo priimami aktai neprieštarauja Konstitucijai“), kuri šalinama teikiant pirmumą specialiai normai, įtvirtintai 54 straipsnio 1 dalyje ir 56 straipsnyje, kaip konkrečiau aprašančiai, ką reiškia sąvoka „taikyti Konstituciją“. Šitaip suprantama konkurencija atkuria Konstitucinio Teismo įstatymo 54 straipsnio, kuriame siekiama apsaugoti Konstitucijos rašytinį tekstą nuo nuvertinimo teisiniu aiškinimu, bandančiu remtis „Konstitucijos dvasia“, aiškumą.

Sisteminis aiškinimas neišvengiamai susijęs su tam tikro masto norminių tekstų nuvertinimu. Problema čia yra ta, iki kiek norminio teksto nuvertinimas yra teisėtas, padeda tiksliau atpažinti teisę ir kur šis nuvertinimas tampa kontrabandiniu įsivogimu į įstatymų leidėjo kompetenciją? Tai subtilus klausimas, kuris negali būti reglamentuojamas, o tik suvokiamas turint aukštą teisinę kvalifikaciją. Pernelyg nuvertintą norminį tekstą keičiant abstrakčiu „teisinės valstybės principu“, kaip tik ir atsiveria galimybė subjektyviai ir autoritariškai aiškinti konkrečias teisės normas, nes tada pripažįstama, kad tos normos neturi aiškiai apibrėžtos formos (teksto) ir tą formą – tekstą joms kiekvienu atveju suteikia interpretuotojo subjektyvioji valia, kuri skirtingų interpretuotojų gali būti vis kita.

Apskritai neigti galimybę objektyviai aiškinti įstatymų tekstus – tai nusišalinti nuo problemos sprendimo arba sprendimą pakeisti šnekėjimu apie jį. Ką duoda pripažinimas, kad norminis tekstas negali būti aiškinaamas objektyviai? Nebent tik tai, kad norima pasiteisinti, jog šioje srityje nieko nereikia daryti, nieko nereikia tobulinti (kaip yra, taip yra), kad pats norminio teksto aiškinimas nėra mokslinė problema ir kad čia nereikia tikėtis jokios pažangos. Visas aiškinimo problemas čia vienu ypu išsprendžia tie, kuriems suteikta galutinio sprendimo (aiškinimo) teisė. Todėl neverta gaišti laiko rašant studijas apie teisinių tekstų aiškinimą, kaip neturinčias praktinės reikšmės. Ar ne taip „operatyviai“ ir „aiškiai“ teisinio aiškinimo problemas sprendė totalitariniai režimai? Bet ar toks sprendimas priimtinas demokratinėi visuomenei, kur svarbiausios yra žmogaus teisės ir kur skelbiama ne įstatymo, o teisės viršenybė?

Būtent žmogaus teisės ir jų viršenybė reikalauja aiškinti įstatymų tekstus objektyviai, nes teisė (arba žmogaus teisės) ir yra tokio aiškinimo ieškomasis objektas, kurio visi to paties norminio teksto aiškintojai turi ieškoti, jį aiškinimu atrasti ir taikyti. Šveicarijos Konstitucijos 5 straipsnis, nustatydamas, kad „valstybės veiksmų pagrindas ir ribos yra teisė“ [8], teisę laiko ir teisinio aiškinimo ribų lėmėja: visus įpareigoja vienodai aiškinti tuos pačius teisinius tekstus remiantis tomis vertybėmis, kurių integrali reiškinėja yra teisė.

Vadinasi, prasminga kalbėti apie teisinio aiškinimo tobulinimą, versti jį (teisinį aiškinimą) mokslinio tyrimo objektu tik tuo atveju, jei *a priori* pripažįstame, kad toks aiškinimas ne tik gali būti objektyvus, bet ir privalo toks

būti, nes su juo susijusi reali žmogaus teisių apsauga, teisininko kvalifikacijos teisinė vertė ir socialinis prestižas. Ta kvalifikacija matuojama vienu mastu: kiek ji pajėgi aiškinamuose norminiuose tekstuose atpažinti intersubjektinę reikšmę turinčius teisės reikalavimus ir jų taikymo pagrindus priimti teisę atitinkančius, vadinasi, nuspėjamus ir suprantamus bent specialistams sprendimus.

Jei nežinome, kas yra teisė, tai nežinome, kas yra teisingumas, kokia elgesio taisyklė jis gali būti autentiškai išreikštas, nežinome, ko konkrečiai ieškoti įstatymų tekstuose juos aiškinant. Tokiu atveju aiškinti norminius tekstus reikštų tik suprasti rašytinį įstatymų tekstą. Bet tada kiekvienas rašyti ir skaityti mokantis asmuo gali būti teisėjas. Neatsitiktinai po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje sovietinė valdžia skyrė teisėjais asmenis, neturinčius jokio teisinio išsilavinimo, net ir vidurinio, o baigusius kartais tik šešių skyrių pradžios mokyklas. Ir iš tiesų, jei nėra teisės, o tik įstatymas, tai kodėl rašyti ir skaityti mokantis bei kai kuriuos specialius įstatymų terminus išmokęs asmuo negali būti teisėju?

Vadinasi, tie autoriai, kurie kritikuoja bandymą objektyviai aiškinti įstatymų normas, vienaip ar kitaip remiasi pozityvistine teisės samprata, ją propaguoja, teisę tapatina su bet kuriuo įstatymu ir dėl to daro nuoseklią išvadą apie subjektyvistinį teisės normų aiškinimą kaip vienintelį logišką. Bet čia kyla klausimas, ar konstitucinės justicijos sąlygomis įmanoma pozityvistinės teisės sampratos praktika, ypač tais atvejais, kai teisę kreiptis į konstitucinį teismą turi ir piliečiai? Pozityvistinė teisės samprata faktiškai yra ne teisės samprata, o teisės neigimo samprata. Ignoruojant teisę atitinkamai panaikinama pati galimybė objektyviai („teisingai“) aiškinti norminius tekstus: „teisūs“ kaip sakėme, tada, gali būti tik tie, kurie turi galutinio sprendimo teisę. Jų teisinio teksto išaiškinimai tik todėl yra „objektyvūs“ ir „teisingi“, kad yra galutiniai, neskundžiami ir visiems privalomi. Loginį aiškinimų autoritetą ir privalėjimą čia pakeičia žinybinis interpretuotojo autoritetas ir jo sprendimų privalėjimas, kurie kaip tik ir naikina teisinio aiškinimo skirstymą į subjektyvų ir objektyvų. Šių faktų akivaizdoje, matyt, neatsitiktinai mūsų teisėjai, susirinkę į kvalifikacijos kėlimo kursus, dažnai aiškinasi, kaip įstatymų tekstuose atpažinti ne teisę, o aukštesnio teismo teisėjų nuomonę, nuo kurios priklausys žemesnio teismo priimtų sprendimų ar nuosprendžių, apskųstų apeliacijos ar kasacijos tvarka, galiojimas.

„Objektyvus aiškinimas“ nereikia, kad yra koks nors griežtas kriterijus, leidžiantis kiekvieną kartą tiksliai skirti „objektyvų“ aiškinimą nuo „neobjektyvaus“. Tai tik metodologinis principas, skatinantis vengti teisės samprata ir jos principai nepagrįstų ar jai prieštaraujančių norminio teksto aiškinimų. Pavyzdžiui, ar gali teismas išaiškinti taikomą baudžiamąjį įstatymą taip, kad jis leistų konkrečioje byloje pripažinti asmenį kaltu padarį jam inkriminuojamą nusikaltimą ir kartu neskirti bausmės (Dailidės, kaltinamo genocidu, baudžiamoji byla, 2006)? Kaltės pripažinimas neskiriant bausmės – tai ne teisingumo vykdymas, o tik moralinis tos veikos įvertinimas. Tai sustojimas pusiaukelėje vykdant teisin-

gumą, tai pakeitimas ar bent papildymas teisingumo gaillestingumu. Abiem atvejais – tai teisės ir jos specifikos ignoravimas: teisė, kaip žinoma, yra tik teisinga, bet ne-gaillestinga. Gaillestingumas nebūdingas teisės prigimčiai tik todėl, kad jai būdingas teisingumas. Jei teismas mano, kad bausmė konkrečiu atveju nebūtina (netikslin-ga), tai, remiantis BK, jis gali tai padaryti nekonfliktuo-damas su teise: paskyręs bausmę gali atidėti jos vykdy-mą (75 str.) arba atleisti nuo bausmės (76 str.). Tai įsta-tymo numatytos teisingumo vykdymo išimtys.

Teismo nuosprendis, kuriame asmeniui, pripažin-tam padarius nusikaltimą neskirta bent formaliai konkr-eti bausmė, jau bus ne tik visuomenei, bet ir teisinin-kams nesuprantamas arba bent sunkiai suprantamas. Nesuprantamas todėl, kad šiuo atveju panaikinamas tei-sinio susikalbėjimo pagrindas – teisingumo vykdymas, kurį sieti su baudžiamumu pirmiausia įpareigoja teisė. Jei netaikoma sankcija, tai nevykdomas teisingumas (teisė kaip teisingumas negali būti pusinė ar dalinė, ji visa arba jos nėra). Toks kaltu pripažintas, bet nebaustas asmuo negali būti laikomas net teistu, nes jis nebuvo tei-smo baustas. Teistumas yra tiesioginė baudžiamumo pasekmė, o baudžiamumas – teisingumo vykdymo pasekmė. BK teistais pagrįstai laiko tik tuos asmenis, kuriems paskirtos bausmės (97 str. 2 ir 3 d). Tokia teistumo samprata atitinka teisės, kaip leidimų ir paliepi-mų vienovės, sampratą. Aiškinti, ką reiškia „apkaltinamasis nuosprendis“, tai aiškinti, kad tokio nuosprendžio sudėti būtinai turi sudaryti du elementai: pripažinimas asmens padarius nusikaltimą ir bausmės skyrimas. Bausmė – teisingumo vykdymo instrumentas. Be jos negali įvykti teisingumas kaip asmens teisių siaurinimas arba likvi-davimas atsižvelgiant į tai, kokias pareigas vykdyti ir kokių mastu kaltas asmuo buvo atsisakęs naudodamasis tam tikra jam suteikta teise.

Teisės normų aiškinimas neskiriant teisinės pro-blematikos nuo etinės. Aiškiai nesuformulavus teisi-nių tekstų aiškinimo pagrindų (teisės sampratos) sunku ir kitais atvejais skirti teismų sprendimuose teisinę pro-blematiką nuo etinės, teisingumo vykdymą nuo gailles-tingumo, malonės ar socialinio solidarumo akcijų. Dėl to pasidaro neaiškios ir teismų kompetencijos ribos. Iš tiesų, kuo remiantis galima nesavavališkai nustatyti bendrosios kompetencijos teismų arba konstitucinio tei-smo kompetencijos ribas?

Teisės viršenybės sąlygomis tokių ribų niekas kitas negali nustatyti kaip tik teisės specifika. Teismas, kiek jam pavesta saugoti teisę, sprendžia tik tuos klausimus, kurie susiję su teisingumo vykdymu, t. y. su teisės spe-cifikos veikimu, specifikos, kuri, deja, neegzistuoja, jei remiamasi pozityvistine teisės samprata, kuri gali pri-skirti teisei bet kokias funkcijas, taip pat ir gaillestingumo vykdymo. Remiantis pozityvistine teisės samprata, kokias ribas nustatys įstatymas, tokios jos ir bus; teisė čia neturi jokios specifikos, nes tokios teisės tiesiog „nė-ra“, o yra bet kokią elgesio taisyklę formuluoti pasiruo-šęs įstatymas. Jei įstatymų leidėjas priskirs „teisei“ ir „gaillestingumo vykdymą“, tai „teisė“ bus ir gaillestinga, nesvarbu, kaip ji tada derės su teisingumu. Teisė, kiek ji

yra „sunormintas teisingumas“, arba leidimų ir paliepi-mų vienovė, tiek ji „sako“: teismui pavesta vykdyti tik teisingumą (teisę), todėl jis neturi teisės vykdyti gailles-tingumo: gaillestinga teisė jau nebūtų teisė, nes nebebūtų teisinga. Lietuvos Konstitucinis Teismas, 1998 m. sprendamas gerai žinomą klausimą, ar mirties bausmė, įtvirtinta BK 105 straipsnyje, atitinka Konstituciją, ma-nė, kad teisei būdingas ir gaillestingumas, kad ši gailles-tingumą jis gali atrasti grynai teisinio pobūdžio Konsti-tucijos normose principuose (18, 19 str. ir 21 str. 2 d.) ir kad jo „atrastas“ gaillestingumas lygiai taip pat vis-us įpareigoja kaip ir teisingumas. Bandymas gailles-tingumą atpažinti minėtuose Konstitucijos straipsniuose – tai kartu ir pripažinimas, kad mirties bausmės panaiki-nimas yra teisinė problema. Bet jei ši problema teisinė, tai ją sprendžiant galioja tik teisiniai argumentai, pir-miausia visų teisės subjektų lygiateisiškumas, jų lygybė prieš įstatymus ir teismą. Tai esminis teisės principas, jis įpareigoja teismus vienodai branginti kiekvieno as-mens gyvybę, neteikti nė vienam santykio dalyviui pra-našumo, ginti kiekvieno asmens teisę gyventi vienodo veiksmingumo priemonėmis. Visi kiti teisės principai yra išvestiniai iš šio principo kaip jo konkretizacijos.

Jau vien mirties bausmės panaikinimo konfliktas su visų teisės subjektų lygiateisiškumo principu ir tuo fak-tu, kad įstatymas saugo ne pačią žmogaus gyvybę, o tik „žmogaus teisę į gyvybę“ (teisė į gyvybę be pareigos gerbti kito asmens tokią pat teisę jau nėra teisė), rodo, jog nėra teisiųjų argumentų panaikinti mirties bausmę [8]. Ar ne dėl to nė vienoje Vakarų šalyje, išskyrus Vengriją ir Lietuvą, propaguojančioje teisės viršenybę, nebuvo pavadama teismams naikinti mirties bausmę. Konstitucinis teismas nors ir nėra teismas įprasta pras-me, bet jam privalomi teisiniai argumentai, nes jis sprendžia teisinę teisės aktų atitikties konstitucijai (tei-sei) problemą.³ Pavyzdžiui, Šveicarijos ir Vokietijos

³ Ar „Konstitucinis Teismas“ yra teismas? Terminas „Konstitu-cinis Teismas“ nėra vienareikšmiškas. Konstitucinio Teismo įstatymo pirmame straipsnyje ši institucija įvardyta „teismine institucija vyk-dančia konstitucinį teisėtumą“. Tačiau Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendroji norma „teismu“ vadina tik tą instituciją, kuri vykdo teisingumą, t. y. siaurina arba likviduoja konkretaus teisės pa-žeidėjo teises atsižvelgiant į tai, kokias pareigas vykdyti teisiama-sis buvo atsisakęs, arba atkuria konkretaus asmens pažeistas teises. Kitaip sakant, teisingumo vykdymas – tai individualaus konkretaus asmens teisinio statuso reguliavimas remiantis bendrąjį reguliavimą nustatan-čiais teisės aktais. Todėl kyla abejonė, ar Konstitucinis Teismas bent taip, kaip jo kompetencija ir naudojimosi juo tvarka nustatyta Lietuvos Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme, yra teismas? Jei jis teismas, tai jis turėtų vykdyti teisingumą – taikyti konkrečioms asme-nims sankcijas, o piliečiai turėtų teisę kreiptis į jį. Tačiau Konstituci-nis Teismas, kaip žinoma, netaiko sankcijų, neturi apeliacijos, kasaci-jos, tiesiai nevykdo individualaus teisinio reguliavimo ir, svarbiausia, piliečiai neturi tiesioginio kreipimosi į jį teisės. Šiuo požiūriu Konsti-tucinio Teismo „teismiškumas“ neišlaiko net patikrinimo *modus tol-lens silogizmu*.

1 premisa: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažei-džiamos, turi teisę kreiptis į teismą“ (Konstitucijos 30 str. 1 d.).

2 premisa: Lietuvos piliečiai jų teisių pažeidimo atveju neturi teisės kreiptis į Konstitucinį teismą – (Konstitucijos 106 str. 1 d.).

Ergo: **Konstitucinis Teismas nėra teismas.**

Bet jei neigiant šią logiką įstatymas ir „Konstitucinio Teismo doktrina“ vis dėlto „nori“ laikyti Konstitucinį Teismą teismu, tai kyla daugybė neaiškumų ir prieštaravimų. Pagal pavadinimą – jis teismas, pagal funkcijas – ne teismas, nes nevykdo teisingumo. Jo kompetenci-

ja nukreipta ne į individualų, o į bendrąjį teisinį reguliavimą, į pastarojo konstitucinę kontrolę. Jis garantuoja bendrąjį reguliavimą nustatanciu teisės aktų atitiktį Konstitucijai, kad teismai, vykdydami teisingumą, remtūsi Konstitucijai neprieštaraujančiais teisės aktais, t. y. vykdytų Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo modelį. Štai žinomoje byloje dėl visos pensijos nemokėjimo dirbantiems pensininkams Konstitucinis Teismas sprendė ne konkrečiam pensininkui, o visiems pensininkams vienodai turinčio reikšmės įstatymo atitikties Konstitucijai klausimą. Net ir tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas turi teisę tirti konkrečių pareigūnų (pvz., Prezidento) veiksmų atitikties Konstitucijai klausimą, jis nevykdo teisingumo, nes neturi teisės kaltu pripažintam pareigūnui taikyti sankcijų (tokių sankcijų taikymas – Seimo prerogatyva). Sankcijų taikymas – tai individualaus teisinio reguliavimo (teisingumo vykdymo) instrumentas. Dėl tos pačios priežasties Konstitucinis Teismas neturi teisės tikrinti, ar bendrosios kompetencijos teismas ar kitas specializuotas teismas, spręsdamas konkretaus asmens bylą, paskyrė konkrečiam teisės pažeidėjui teisingą (suderintą su teisės pažeidimo pavojingumu) sankciją, kiek šis klausimas tiesiogiai priklauso teisingumo vykdymui. Konstitucinis Teismas galėtų tikrinti, ar bendrosios kompetencijos ar kokio nors specializuoto teismo sprendimas ar nuosprendis, priimti konkrečioje byloje, atitinka Konstituciją tik tuo atveju, jei atsiradus bendrojo teisinio reguliavimo spragai teismo būtų surkurta nauja teisės norma ir teismo precedento pagrindu būtų norima įpareigoti ir kitus teismus vadovautis šia norma, nes tokia norma jau priklausytų ne individualiojo, o bendrojo teisinio reguliavimo sričiai ir todėl potencialiai būtų priskiriama Konstitucinio Teismo jurisdikcijai.

Konstitucinis Teismas savo 2006 m. birželio 6 d. nutarimu oficialiai pripažinęs save teismu, mano nuomone, apėjo du sunkius, bet šiuo atveju fundamentinius klausimus: 1) kaip Konstitucinio Teismo pripažinimas teismu dera su minėta konstitucine nuostata, atimančia iš piliečio teisę tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, kai tos pačios Konstitucijos 30 straipsnis, kaip sakyta, teismu vadina tik tą instituciją, į kurią pilietis turi teisę kreiptis dėl jo pažeistų teisių. Šios teisės nesuteikimo pasekmės gali būti dar skaudesnės: jei pilietis neturi teisės tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, tai jam atsiranda pagrindas ne tik nelaikyti Konstitucinį Teismą teismu, bet ir iš viso suabejoti, ar tą instituciją jis gali vadinti net valstybine? Juk pagal Konstitucijos 2 straipsnį valstybę kuria piliečiai (tauta). Bet jei tie patys piliečiai neturi teisės naudotis jų pačių sukurtomis institucijomis, šiuo atveju Konstituciniu Teismu, tai gal Konstitucijos 2 straipsnis blefuoja, nes valstybę kuria ne piliečiai, o kažkas kitas. Tas „kitas“ ir neleidžia piliečiams naudotis visomis valstybės institucijomis kaip ne piliečių sukurtomis; 2) Konstitucinis Teismas, priskirdamas sau funkciją be konstitucinio teisetumo vykdyti ir „konstitucinį teisingumą“, neatsakė į kitą ne mažiau svarbų klausimą, ką jis vadina „konstitucinio teisingumo vykdymu“, kuo jo vykdomas „konstitucinis teisingumas“ skiriasi nuo įstatyme įvardytos jo funkcijos vykdyti „konstitucinį teisėtumą?“ Negavę atsakymo į šiuos klausimus turime teisę abejoti Konstitucinio Teismo „teismiškumu“. Konstitucinis Teismas, net ir suteikus piliečiams teisę kreiptis į jį, savo funkcijomis ir darbo tvarka nevirš teismu, nebent jis imtų spręsti ne tik įstatymų atitikties Konstitucijai klausimus, bet pradėtų nagrinėti ir konkrečių piliečių individualias bylas, taikyti jiems individualizuotas sankcijas, tą bylą nagrinėjimą organizuotų institucinių pakopų pagrindu ir taip prarastų savo tapatybę.

Manau, teisūs tie autoriai, kurie Konstitucinį Teismą laiko ne teismu, o specialia valstybės institucija, vykdančia specialią valstybės funkciją – teisės aktų konstitucinio teisėtumo kontrolę. Taip, atrodo, šią instituciją Lietuvoje siūlė įvardyti ir pirmasis jos pirmininkas prof. J. Žilys, ir kai kurie kiti konstitucionalistai. Kadangi Konstitucinis Teismas vykdo ne individualiojo, o bendrojo teisinio reguliavimo teisėtumo kontrolę, tai būtų logiška jį priskirti ne „teismų sistemai“ (teismai užsiima individualiuoju teisiniu reguliavimu), o prie parlamento veikiančioms valstybės institucijoms, kurių misija – tikrinti parlamento priimtų teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir taip užbaigti tų teisės aktų kokybės kūrimą konstitucinio teisėtumo požiūriu. Tai, kad „Konstitucinio Teismo nutarimai nukreipti į ateitį“, irgi liudija jo misiją garantuoti bendrojo teisinio reguliavimo konstitucinę kokybę. Po Konstitucinio Teismo sprendimų teismai jau gali vykdyti ne bet kokį, o „konstitucinį teisingumą“, t. y. taikyti įstatymus, suderintus su Konstitucijoje įtvirtintu teisingumo modeliu.

Galima pagrįstai manyti, kad valstybės institucijų sistemoje Konstitucinis Teismas stovi tarp parlamento ir teismo. Čia tikroji jo vieta ir teisinis pašaukimas. Todėl, manau, nereikėtų Konstitucinio Teismo

konstitucijose yra tie patys straipsniai, kuriais remiantis mūsų Konstitucinis Teismas „atrado“ mirties bausmės priešingumą Konstitucijai. Tačiau nei šveicarų, nei vokiečių teisininkai nemanė, kad remiantis šiais straipsniais būtų galima pripažinti mirties bausmę neteisėta. Todėl jie savo konstitucijose įrašė specialią normą, draudžiančią mirties bausmę. Kitose šalyse ši bausmė buvo panaikinta parlamentų priimtais įstatymais.

Mirties bausmės panaikinimas yra gailestingumo aktas – savanoriškas visuomenės atsakymas vykdyti žudiko atžvilgiu teisingumą arba proporcingą teisingumą. Tačiau tokį gailestingumą gali rodyti tik tas, kas turi teisę atleisti antrąją santykio šalį nuo grįžtamųjų pareigų jam, nuo teisingumo vykdymo. Tokią teisę teisinėje valstybėje gali turėti tik nukentėjęsysis, tauta, parlamentas ir Prezidentas. Tauta ir parlamentas tą teisę gali įgyvendinti priimdami amnestijos įstatymą (Konstitucijos 67 str. 19 punktas), o Prezidentas – išleisdamas malonės dekretą (84 str. 23 punktas). Bet tokios teisės neturi bendrosios kompetencijos teismai, vykdydami teisingumą, jos neturi ir konstitucinis teismas, sprendžiantis klausimą, ar konkretūs teisės aktai atitinka konstituciją teisės požiūriu. Net parlamento teisė išleisti amnestijos įstatymą ar Prezidento teisė priimti malonės dekretą yra ne taisyklės, o teisinių taisyklių išimtys. Jei parlamentas ir Prezidentas dažnai naudotųsi šiomis teisėmis, tai jos virstų savo priešybe – teisės veikimo (teisingumo vykdymo rezultatu) naikinimu. Vadinas, ir minėtų institucijų kompetencija legalizuoti gailestingumą amnestijos įstatymu arba Prezidento malone yra tik tiek prasminga ir leistina, kiek neiškreipia, nesutrikdo autentiškosios teisės veikimo, nesikėsina į teisės tapatybę.

Teisė, sakėme, yra tik teisinga, bet negailestinga, nes būti gailestingai jai neleidžia jos esmė – visų teisės subjektų lygiateisiškumas, teisių ir pareigų pusiausvyra. Atitinkamai ir teismas privalo būti tik teisingas, bet negailestingas, nes gailestingumas, kaip sakyta, yra atsakymas vykdyti teisingumą. Teismas, rodydamas gailestingumą vienai teisinio santykio šaliai, pažeistų kitos šalies teises: pavyzdžiui, atleisdamas į bėdą patekusį skolininką nuo pareigos gražinti skolą arba gražinti mažiau, suteiktų skolininkui privilegiją neatlyginamai savintis kreditoriaus nuosavybę.

nei išaukštinti iki teismo, nei iki jo nužeminti, nes Konstitucinio Teismo misija – ne vykdyti teisingumą, o kurti sąlygas, kad bendrosios kompetencijos ir specialieji teismai vykdytų būtent konstitucinį teisingumą, t. y. būtų aprūpinti įstatymais, suderintais su Konstitucija.

Pats terminas „Konstitucinis Teismas“ gal ir gali būti toliau toleruojamas (tokia yra tradicija, jis pavartotas Konstitucijoje), nederėtų tik jį vadinti teismu įprasta prasme, net ir specializuotu teismu, nes specializuoti teismai vykdo tą patį teisingumą kaip ir bendrosios kompetencijos teismai, tik kurioje nors vienoje individualaus teisinio reguliavimo srityje (pvz., darbo ginčų teismas, šeimos ginčų teismas...). Priskyrus Konstitucinį Teismą teisminei valdžiai susijauktų pati sąvoka „teismas“: teismo jau nebūtų galima sieti tik su bendrojo teisinio reguliavimo individualizavimu. Tada reikėtų sakyti, kad teisingumo vykdymas nėra specifinė teismo funkcija ir todėl teismu galima vadinti ir nevykdančias teisingumo valstybės institucijas, net ir tas, į kurias piliečiai net neturi teisės kreiptis. Šiuo atveju siekiama ne terminą priderinti prie turinio, o turinį pritempti prie termino. Visuomenė, imanti vadinti daiktus netikrais vardais, praranda realybės jausmą; jos veikimo priemonės pasidaro nebeadekvačios jų tikslams ir todėl mažiau veiksmingos siekiant tų tikslų.

Konstitucijos teksto aiškinimas pagrįstas ne „konstitucijos principais“, o daug fundamentalesniais teisės principais, šiuo atveju visų teisės subjektų lygiateisiškumo principu, kuris kaip tik ir yra pagrindinis teisės principas. Įtvirtintas Konstitucijoje jis tampa ir konstituciniu principu. Konstituciniai principai yra kildinami iš teisės principų, o Konstitucija – iš teisės. Todėl Konstitucija, kiek ji pagrįsta teisiniu piliečių lygiateisiškumo principu ir tiesiai nenurodo šio principo veikimo išimčių, tiek ji nesuteikia pagrindo atpažinti jos tekstuose mirties bausmės draudimo.⁴

Ar visada įstatymo aiškinimui teikiamas pirmumas, kai tuo aiškinimu galima kompensuoti būtinybę keisti rašytinę teisės normą? Siekiant didinti teisinio aiškinimo reikšmę kartais manoma, kad aiškinimas gali kompensuoti būtinybę keisti arba papildyti Konstitucijos tekstą: „Juk iš tiesų nebūtina keisti tai, ką galima išaiškinti“ [9].

Pabandykime pasinaudoti šiuo patarimu ir Konstitucijos teksto loginiu aiškinimu papildyti Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalį, kuriame pateikiamas baigtinis sąrašas asmenų, turinčių teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą. Piliečių šiame sąraše nėra ir todėl piliečiai neturi šios teisės. Bet jei šią teisę iš piliečių atima Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalis, tai gal šią teisę jiems gali „gražinti“ Konstitucijos aiškinimas, besiremiantis „konstituciniais principais“, kurie irgi „sudaro Konstituciją“, juo labiau kad Konstitucinis Teismas nuolat pabrėžia, kad „Konstitucija yra vientisas įstatymas?“ Šitaip atleistume Seimą nuo būtinybės keisti arba papildyti minėtą straipsnį, kurio konstitucinę pataisą šiuo metu Seimas kaip tik ir rengia.

Pabandykime „paieškoti“ piliečio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymų konstitucingumo suorganizuodami kai kuriuos pagrindinius Konstitucijos principus-normas į šios rūšies silogizmą:

*Jei „Suverenitetas priklauso Tautai“ (2 str.),
jei „suverenią galią Tauta vykdo (ir) tiesiogiai...“ (94 str.)*

jei „Lietuvos valstybę kuria Tauta“ (2 str.), tai tauta (jos piliečiai) turi teisę naudotis visomis jų pačių sukurtais valstybės institucijomis.

Konstitucinis Teismas yra valstybės institucija.

⁴ Parlamentas gali panaikinti mirties bausmę priimdamas atitinkamą įstatymą. Bet tie subjektai, kurie turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su užklausa, ar mirties bausmę naikinantį įstatymą neprieštarauja Konstitucijai, gali įpareigoti Konstitucinį Teismą spręsti, ar mirties bausmė atitinka Konstituciją. Jei ši klausimą spręstų nešališkas Konstitucinis Teismas, matyt, tektų pripažinti, kad toks įstatymas prieštarauja Konstitucijai, nes prieštarauja, kaip sakyta, pagrindiniam jos principui: visų teisės subjektų lygiateisiškumui. Matyt, Šveicarija ir Vokietija, kaip nuoseklaus teisinio valstybingumo šalys, tai turėdamos galvoje į savo konstitucijas įrašė specialią normą (Šveicarijos Konstitucijos 10 str. 1 d., Vokietijos Pagrindinis įstatymas, 102 str.), draudžiančią mirties bausmę, kad visą šią problemą padarytų teisiškai korektišką ir aiškia. Ši Šveicarijos ir Vokietijos konstitucijų norma formuluoja konstitucinę visų teisės subjektų lygiateisiškumo principo išimtį, kuri teisinėje valstybėje, manau, ir gali būti laikoma vieninteliu teisėtu sprendimu.

Ergo, piliečiai turi teisę tiesiogiai kreiptis ir į Konstitucinį Teismą dėl jų konstitucines teises pažeidžiančių įstatymų konstitucingumo.

Nors išvada, regis, akivaizdi ir pagrįsta Konstitucijos principais-normomis, Konstitucijos tekstu, net ir „teisinės valstybės principu“, bet abejoju, ar Konstitucinis Teismas priimtų tokiomis argumentais pagrįstą piliečio konstitucinį skundą. Konstitucinis Teismas tikriausiai jį atmestų apeliuodamas į Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalį, kuri piliečiui tokios teisės nesuteikia, ir į Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnį, kuris leidžia atsisakyti ištirti, ar teisės aktas atitinka Konstituciją, jei prašymas paduotas institucijos ar asmens, neturinčių teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą. Nedaug ką tikriausiai padėtų ir piliečio bandymas sustiprinti savo skundo argumentus primenant auksčiau minėtą Konstitucinio Teismo teisėjo patarimą: „nebūtina keisti tai, ką galima išaiškinti“. Taigi turime aiškia koliziją: „Konstitucijos principai“ ir „Konstitucijos dvasia“ leidžia piliečiui kreiptis į Konstitucinį Teismą, o konkretus tos pačios Konstitucijos straipsnis neleidžia. Ir šią koliziją, esant „kūrybingam Konstitucijos aiškinimui“, iki šiol laimi straipsnis – tekstinė (pažodinė) normos reikšmė, perbraukianti visas „konstitucinių principų“ ir „konstitucijos dvasios“ pretenzijas į viršenybę ir viešus šio Teismo pareiškimus apie „kūrybingą Konstitucijos taikymą“ ir draudimą „pažodžiui skaityti Konstitucijos tekstą“. Manau, ne ką čia padėtų ir nurodymas, kad „Konstitucija – vientisas įstatymas“, kad teisės viešpatavimo sąlygomis konstitucinių principų ir konstitucinės normos kolizija sprendžiama konstitucinių principų naudai: konstitucinis principas turi aukštesnę juridinę galią negu speciali konstitucinė norma.

O štai Prezidento apkaltos atveju ta pati Konstitucija aiškinama ir sprendžiama šiek tiek kitaip. Čia kolizija atsiranda tarp dviejų specialių Konstitucijos normų: 86 straipsnio, leidžiančio nušalinti Prezidentą, šturkščiai pažeidusį Konstituciją (bet neįpareigoja – tai dispozityvi teisės norma), ir 85 straipsnio, atleidžiančio Prezidentą nuo teisinės atsakomybės už neteisėto dekreto, kontratsignuoto kitų valstybės pareigūnų, priėmimą. Teisės teorijos požiūriu ši kolizija turėtų būti sprendžiama 85 straipsnio naudai tik todėl, kad 85 straipsnis nubrėžia Konstitucijos 86 straipsniu Seimui suteiktos diskrecijos nušalinti Prezidentą ribas, be to, 86 straipsnis suformuluotas dispozityviai („Prezidentas gali būti prieš laiką nušalintas...“), o 85 straipsnis – imperatyviai („Atsakomybė už tokį dekretą tenka jį pasirašiusiam Ministrui Pirmininkui arba ministrui“). Pastarasis vienareikšmiškai uždraudžia tokiu pagrindu taikyti Prezidentui teisinę atsakomybę, nes ją perkelia kontratsignavusiam pareigūnui. Todėl Konstitucinio Teismo pripažinimas Respublikos Prezidento priimto dekreto priešingu Konstitucijai ir tuo remiantis padaryta Teismo išvada apie minėtu veiksmu Prezidento įvykdytą šturkščų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužymą nesukelia Prezidentui jokių teisinių pasekmių. Konstitucijos 85 straipsnis, kaip minėta, draudžia Seimui nušalinti nuo pareigų Prezidentą, priėmusį neteisėtą, bet kitų valstybės pareigūnų kontratsignuotą dekretą. O tam, kas nelaikomas atsakingu už

konkrečią veiką, negali būti taikomos ir sankcijos. Tačiau šiuo atveju Konstitucijos tekstas buvo išaiškintas ir taikytas taip, tarsi jame iš viso nebūtų 85 straipsnio.

Todėl egzistuoja teisinis pagrindas kompetentingiems subjektams kreiptis į Konstitucinį Teismą su užklausa, ar Seimo nutarimas ta savo dalimi, kurioje Prezidento nušalinimas nuo pareigų grindžiamas ir minėto dekreto priėmimu, neprieštarauja Konstitucijai (85 str.)?

Prezidento apkaltos byla atskleidė ir dar vieną teisinio teksto taikymo ir atitinkamai jo aiškinimo užslėptą problemą, kai aiškinimas ir juo grindžiamas teisės normų taikymas paneigia įstatymo negaliojimo atgaline data principą. Minėtoje apkaltos byloje Konstituciniam Teismui išaiškinus, kad taip nušalintas nuo pareigų asmuo niekada negali Lietuvai prisiekti ir dėl to neturi teisės balotiruotis į tas valstybės pareigybes, kurios reikalauja duoti priesaiką Lietuvai, tokią sankciją Konstitucinis Teismas tarsi „atranda“ Konstitucijoje, o faktiškai ją sukuria. Bet šios sankcijos taikymas jos sukūrimo metu nagrinėjamoje byloje konfliktuoja su vienu pagrindiniu teisės principu – išankstiniu teisės normų apibrėžtumu ir išleidimu (teisės viešumo principas). Tai reiškia, kad teisės norma, juo labiau nustatanti asmens teises suspenduojančias sankcijas, turi būti griežtai suformuluota dar iki tol, kol iškils reikalas ją taikyti. Asmuo, prieš imdamasis bet kurios veiklos, turi teisę aiškiai žinoti visas savo teises ir pareigas, taip pat ir tas sankcijas, kurios jam gresia už nustatytų pareigų nevykdymą. Prezidentui priimant minėtą dekretą, kuris vėliau Konstitucinio Teismo buvo pripažintas priešingu Konstitucijai,⁵ dvigubų sankcijų už „šiurkštų Konstitucijos pažeidimą“ galiojančioje Lietuvos teisėje, atitinkamai ir Konstitucijoje, nebuvo. Jei Konstitucinis Teismas aiškinimu už tą patį pažeidimą sukuria dar vieną konstitucinę sankciją, tai ta sankcija gali būti taikoma tik tiems asmenims, kurie bus nušalinti nuo pareigų apkaltos būdu tik įsigaliojus tokiam Konstitucinio Teismo nutarimui; priešingu atveju būtų pažeidžiamas įstatymų atgaline data negaliojimo principas – vienas svarbiausių teisės principų, ginančių žmogaus teises. Iš „Konstitucijos dvasios“ tokia sankcija neišplaukia jau vien dėl to, kad Konstitucija yra ne garbės kodeksas, o žmogaus teisių ir jų apsaugos dokumentas, kuris už minėtus pažeidimus numato tik vieną sankciją – nušalinimą nuo pareigų ir nieko nesako apie dvigubos sankcijos galimybę – tolesnį tokio asmens teisių suspendavimą. Todėl galima pagrįstai abejoti, ar Konstitucinis Teismas, „atrasdamas“ Konstitucijoje ar naujai sukurdamas minėtą sankciją, neviršijo sa-

⁵ Ar gali Prezidento dekretas, neprieštaraujantis Pilietybės įstatymo 16 straipsniui, gali prieštarauti Konstitucijai, jei Konstitucijai neprieštarauja to dekreto juridinis pagrindas – minėto įstatymo 16 straipsnis, suteikiantis Prezidentui diskrecijos teisę spręsti, ką laikyti „nuopelnais Lietuvai“, suteikti asmeniui Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka (juo labiau kad minėtame dekrete Lietuvos Respublikos pilietybės siekiančio asmens „nuopelnai Lietuvai“ buvo pripažinti kitu galiojusiu ir tebegaliojančiu teisės aktu – Prezidento V. Adamkaus dekretu). Pripažinti minėtą dekretą prieštaraujančiu Konstitucijai – tai pripažinti, kad Konstitucijai pirmiausia prieštarauja minėto Pilietybės įstatymo 16 straipsnis, suteikiantis Prezidentui tokią diskreciją. Bet jei dekretas Konstitucijai prieštarauja, o jį legalizuojantis įstatymas neprieštarauja, tai ši situacija suprantama tik patiems sprendėjams.

vo įgaliojimų *substantive ultra vires* ir ar tuo nepasikėsino į konstitucinį valdžių padalijimo principą? Jei norima suspenduoti apkaltos būdu nušalinto pareigūno dalinį politinį teisumą iki gyvos galvos, tai toks suspendavimas neturėtų būti nei atrandamas, nei sukuriamas teisiniu aiškinimu, o tik priimant atitinkamą Konstitucijos (ne įstatymo) pataisą.

Iš tiesų – Konstitucija, pernelyg plačiai ignoruojant jos tekstą, virsta tam tikra hermeneutine paslaptimi, kur tekstas ne visada tapatus pats sau, nes tada pripažįstama, kad autentiškesnė elgesio taisyklės išraiškos forma yra ne Konstitucijos tekstas, o „Konstitucijos dvasia“. Tačiau šią „dvasią“ pajusti ir joje atpažinti elgesio taisyklę leista tik Konstituciniam Teismui. Seimas tokiu atveju praranda konstitucinio teisėtumo sąmonę: jis žino, kad jo priimamas įstatymas neprieštarauja Konstitucijos tekstui, bet jis nežino, ar tas įstatymas neprieštarauja „Konstitucijos dvasiai“. Atsiradus dviem konstitucinių normų išraiškos formoms – tekstui ir „dvasiai“, galima būtų manyti, kad tauta, „referendumu priimdama Konstituciją“, nežinojo, ką ji iš tiesų priėmė: ji „priėmė“ Konstitucijos tekstą – rašytinį dokumentą ir su juo tapatino Konstituciją, bet taikant Konstituciją paaiškėja, kad tikroji Konstitucija yra ne tik ta, kurią tauta „priėmė referendumu“, bet ir ta, kurios tauta „referendumu nepriėmė“, bet kurią aiškinimu kuria Konstitucinis Teismas. Tada kyla klausimas, kiek legitimiška ta Konstitucijos dalis, kurią aiškinimu kuria Konstitucinis Teismas ir kurią jis laiko lyg ir svarbesne, nes nuolat pabrėžia, kad Konstitucijos negalima skaityti pažodžiui? Vadinasi, išeitų, kad rašytinė Konstitucija, priimta „tautos referendumu“, mažiau svarbi, mažiau autentiška už nerašytinę, bet atpažįstamą Konstitucinio Teismo aiškinimu.

„Konstitucijos dvasia“, kaip sisteminis konkretaus norminio teksto papildymas, gali būti teisėta kategorija, jei ji neprieštarauja nė vienai rašytinei Konstitucijos normai, nes „Konstitucijos dvasia“ kuria visi Konstitucijos straipsniai, o ne atskiri, interpretuotojo selektyviai pasirenkami straipsniai (tai būtų piktnaudžiavimas sistemos sudarymu). Pavyzdžiui, minėtoje Prezidento apkaltos byloje aiškinimu „Konstitucijos dvasia“ buvo atrasta minėta konstitucinė norma – sankcija, iki gyvos galvos suvaržanti apkaltos pagrindu nušalinto pareigūno kai kurias politines teises. Siekiant legalizuoti tokią normą, kyla kai kurių klausimų: 1) kodėl Konstitucijos 86 straipsnio rašytinėje normoje nustatyta konstitucinė sankcija (priesaiką sulaužiusio pareigūno pašalinimas iš pareigų) turėtų būti laikoma nepakankama ir kodėl „Konstitucijos dvasioje“ už tą patį Konstitucijos pažeidimą reikėtų ieškoti papildomos ir daug sunkesnės sankcijos, 2) ar tokios papildomos sankcijos nustatymas priklauso parlamento ar Konstitucinio Teismo kompetencijai ir 3) ar ši aiškinimu sukurta papildoma sankcija neprieštarauja Konstitucijos 2 straipsniui – nevaržo tautos suvereniteto, jei asmenį Prezidentu skiria (renka) tauta, t. y. jei rašytinė Konstitucija tik tautai paveda spręsti, ar sulaužęs priesaiką asmuo gali būti pakartotinai renkamas į tas pačias pareigas? Neatsakius į šiuos klausimus tokios sankcijos sukūrimas teisiniu aiškinimu negali būti įtikinamas.

Teisinės atsakomybės priklausomybė nuo to, kaip suprantama teisinio aiškinimo kompetencija. Jei sakoma, kad Konstitucinio Teismo nutarimai nukreipti į ateitį, tai išeitų, kad Konstitucinis Teismas aiškinimu kuria naujas Konstitucijos normas. O jeigu taip, tai tokios normos, kaip sakytą, gali būti taikomos tik toms veikoms, kurios atsiradusios iš galiojusios normoms. To reikalauja minėtas teisės viešumo arba jos išankstinio formulavimo ir paskelbimo principas. Įstatymas, pripažintas priešingu Konstitucijai, tada turi būti laikomas neteisėtu tik nuo Konstitucinio Teismo nutarimo, pripažinusio tokio įstatymo nekonstitucingumą, įsigaliojimo dienos. Todėl nuo tokio įstatymo nukentėję piliečiai neturi teisės reikalauti patirtos žalos atlyginimo, nes tokios žalos tiesiog „nėra“. Dirbantiems pensininkams antikonstitucinis įstatymas „nepadarė jokios žalos“ ir „negalėjo padaryti“, nes jis pripažintas antikonstituciniu tik nuo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo dienos: nuo tos dienos toks įstatymas neteisėtas, o jo socialiniai padariniai teisėti, toks įstatymas pašalinamas iš teisės sistemos, o jo socialiniai padariniai paliekami toliau galioti. Šitaip griežtai atskiriantis įstatymą nuo jo socialinių padarinių netrukdo visa tai laikyti „teisinės valstybės principu, įtvirtintu Konstitucijoje“. Apeinant sunkius klausimus labai palengvėja teismų darbas: čia visas argumentavimo spragas kompensuoja magiškoji formulė: „sprendimas galutinis ir visiems privalomas“.

Bet jei Konstitucinis Teismas aiškinimu nesukuria naujos elgesio taisyklės, o tik ją atranda kaip jau Konstitucijoje egzistavusią *implicite*, tai neteisėtu pripažintas įstatymas turi būti tokiu laikomas nuo jo įsigaliojimo ar taikymo dienos ir pilietis, patyręs žalos dėl tokio įstatymo taikymo, įgyja procesinę teisę nuo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo dienos reikalauti atlyginimo žalos, padarytos Konstitucijai priešingu įstatymu. Jei pripažįstame teisinės valstybės (teisės viešpatavimo) principą konstituciniu, tai šis principas reikalauja, kad pašalinus iš teisės sistemos neteisėtą teisės aktą, turi būti pašalinami ir jo socialiniai padariniai kaip neatskiriama tokio įstatymo galiojimo socialinė realybė.

Jei norminio teksto aiškinimas padrikas, tai sunku tokį aiškinimą laikyti teisiniu, juo labiau moksliniu.

IŠVADOS

1. Teisinių tekstų aiškinimo pagrindų besiformuojanti teismų ir ypač Konstitucinio Teismo teisėkūra naujai iškelia ir sureiškina teisinio aiškinimo problemą ne tik kaip teorinę, bet ir kaip praktinę. Joje svarbiausia suvokti, ar gali būti teisės norminis tekstas aiškinamas „objektyviai“, o jeigu taip, tai kokie veiksniai gali tai lemti?

2. Tokiais veiksniais straipsnyje laikomi: a) nepozityvistinė teisės samprata, teisę apibrėžianti per teisingumą bei leidimų ir paliepiamų vienovę, 2) teismų nepriklausomybės principas, 3) faktas, kad įstatymų tekstus aiškina teisėjas – profesionalus teisininkas, 4) draudimas teisėjauti savo paties byloje, 5) nuostata, kad teisinis aiškinimas yra ne savarankiška akcija, o sudėtinė teisės aktų taikymo dalis, todėl tikroji teisinių tekstų

aiškinimo paskirtis – ne kurti naujas teisės normas, o atpažinti teisę taikomo įstatymo tekstuose. Teisės atpažinimas norminiuose tekstuose laikomas objektyvaus aiškinimo tikslu, nes teisinėje valstybėje faktiškai taikomi ne įstatymai, o teisė, turinti įstatymų pavidalą. Ne kiekvieną įstatymą teisė legalizuoja kaip savo konkrečios išraiškos, egzistavimo formą. Tai aktualizuoja būtinybę aiškiai apibrėžti teisę, ja vadovautis kuriant įstatymus ir juos aiškinant. Jei nežinome, kas yra teisė, tai nežinome ir ko ieškoti aiškinamų (taikomų) įstatymų tekstuose. Tada objektyvus norminio teksto aiškinimas iš principo yra neįmanomas.

3. Kritiškai vertinami tie teisinio aiškinimo praktikos atvejai, kuriais bandoma priskirti teisei ne tik teisingumą, bet ir gailėstingumą (nustatant konstituciniuose principuose mirties bausmės priešingumą Konstitucijai arba teisingumo vykdymo atveju pripažįstant asmenį kaltu padarius nusikaltimą ir neskiriant jam bausmės). Konstitucinio Teismo bandymas „atrasti“ Konstitucijoje sankcijas, iki gyvos galvos suspenduojančias apkaltos būdu nušalinto nuo pareigų asmens politinį teisingumą, vertinamas kaip kėsintis į konstitucinį valdžių padalijimo principą, o tokios sankcijos taikymas ją atrandant – kaip pažeidimas teisės principo „įstatymas atgal negalioja“.

4. Viešai skelbiant konstitucinių principų viršenybę specialios normos atžvilgiu praktikoje vienu atveju teikiama viršenybė rašytinei specialiai normai, kitu atveju – „konstituciniams principams“ ar „konstitucijos dvasiai“ nenurodant šio skirtingumo pagrindų. Bandant pernelyg plačiai aiškinti Konstituciją neišvengiamai nuvertinamas Konstitucijos tekstas. Nuvertinimo mastas jau vargu ar gali būti valdomas kuo nors kitu, išskyrus pačių teisėjų teisine sąmone. Rašytinė Konstitucija tada dideliu mastu verčiama nerašytine, o tokios „transformuotos“ Konstitucijos tikroju žinovu, o gal ir kūrėju tenka laikyti tik Konstitucinį Teismą, kurio išaiškinimai tik todėl „objektyvūs ir teisingi“, kad yra galutiniai ir neskundžiami. Tai kertasi su kontinentinės teisės tradicija, kuri pagrįsta aiškiu valdžių padalijimo principu, pagal kurį teisėkūra laikoma parlamento prerogatyva, o aiškinimu grindžiama teismų teisėkūra yra ne taisyklė, o taisyklės išimtis ir legalizuojama tais atvejais, kai tai „objektyviai būtina“. Tai yra konstatavęs ir pats Konstitucinis Teismas savo 2006 m. kovo 28 d. nutarime.

5. Nuo to, ar teisiniu aiškinimu įstatymų tekstuose nauja teisės norma atrandama ar sukuriamą, priklausys, ar valstybė bus ar nebus atsakinga už Konstitucijai prieštaraujančiu įstatymu padarytą žalą savo piliečių konstitucinėms teisėms.

LITERATŪRA

1. **Jarašiūnas E.** Konstitucinė justicija ir demokratija: keletas sąveikos problemų // *Justicija*. 2005. T. 64 (56). P. 74–83; To paties. Konstitucija kaip aukščiausiaji norminė tikrovė: keletas naujųjų Vidurio ir Rytų Europos šalių konstitucijų analizavimo problemų (pranc. klb.) // *Jurisprudencija*. 2004. T. 54 (46). P. 41–50; Kūris E. Konstitucijos dvasia // *Jurisprudencija*. 2002. T. 30 (22). P. 16–31; Sinkevičius V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio tei-

- smo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. 2002. T. 30 (22). P. 132–147.
2. **Plačias žr.** E. Jarašiūnas. Konstitucinė justicija ir demokratija: keletas sąveikos problemų // *Jurisprudencija*. 2005. T. 64 (56).
 3. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas // *Valstybės žinios*. 2002 09 25. Nr. 93-4000.
 4. **Mikelėnas V.** Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos // *Justitia*. 1997. Nr. 1–3; Šimašius R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas // *Teisės problemos*. 2004. Nr. 2. Beveik kiekviename straipsnyje teisės aiškinimo problemas vienaip ar kitaip kelia autoriai, svarstydami įvairius Konstitucijos taikymo klausimus.
 5. **Larenz K., Canaris C.-W.** *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, Studienausgabe. 3 Aufl. – Berlin. 1995. S.153.
 6. **Rüthers Bernd.** *Rechtstheorie*. 2 Aufl. – München. 2005. S. 511–519.; Röhl F. Klaus. *Allgemeine Rechtslehre*. 2 neu bearbeitete Auflage. – Köln, Berlin, Bonn, München. 2001. S. 591–611.
 7. **Jarašiūnas E.** Konstitucinė justicija ir demokratija: keletas sąveikos problemų // *Jurisprudencija*. 2005. T. 64 (56). P. 80.
 8. **Bundesverfassung der Schweiz.** Eidgenossenschaft von 18 April 1999 (Stand am 11. Mai 2004). S.2.
 9. **Plačias žr.** Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. – Vilnius, 2000. P. 389–435.
 10. **Sinkevičius V.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. 2002. T. 30 (22). P. 133.
 11. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // 2006 m. birželio 6 d. byla Nr. 12/06.

LEGAL INTERPRETATION AS IDENTIFICATION OF LAW IN THE TEXTS OF STATUTES

Alfonsas Vaišvila*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

This article is devoted to the review of the interpretation of legal norms, which is ideological background for judiciary to create law. Vote is given in behalf of objective interpretation of legal text. Opportunity of such a legal interpretation is associated with nonpozityvistic conception of law, which is viewed as a reason for a mutual understanding of lawyers while interpreting legal texts. Legal interpretation is defined as identification of law in the texts of statutes. In the state under the rule of law not statutes, but law, which has been expressed through statutes, is applied. This is taken as a background for a priority of logical meaning of legal texts. Some cases of Lithuanian judicial interpretation, which attribute to law not only justice, but also mercy, are assessed critically on behalf of legal personalism. Attempt of the Constitutional Court to create constitutional sanction, which suspends political capacity of a person that has been dismissed from his office by the impeachment procedure, through interpretation should be viewed as transcendence of the competence of the Constitutional Court and breach of a constitutional principle of separation of powers.

Keywords: legal interpretation, objective interpretation of legal norms, conception of law.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law, Prof. Habil. Dr.